

Den stora förnekelsen

av Johan Rockström och Anders Wijkman

Recension från tidningen Miljömagasinet nr 34, 26 augusti 2011.

Om slutet på en epok av gynnsamt klimat och billig olja

Den stora förnekelsen (2011) är en pedagogisk och välbalanserad bok om människans konflikt med naturen. Särskilt väl lämpad är den för beslutsfattare och företagsledare, politiker och tjänstemän på alla nivåer men den skulle också kunna användas som kurslitteratur i olika sammanhang.

Den handlar om framtiden—den framtid vi skapar genom vårt handlande och våra beslut—och ramarna för vår arts överlevnad. Vi behöver lära oss mer om detta för att kunna agera vettigt och i vårt eget intresse. Titeln hade gärna kunnat vara Människans villkor på en begränsad planet eller rentav: Överlevnad när resurserna sinar.

Bokens huvudtes är att vi lever i slutet på en epok med gynnsamt klimat och billig olja och att stora förändringar är att vänta i planetens ekosystem. Detta tvingar oss, liksom våra förfäder, att anpassa oss eller gå under. Den som vill förbereda sig och samhället för kommande förändringar kan ha god nytta av boken.

Instabilt klimat

Vad är det som förändras? Vi har delvis hört det förut: Klimatet blir varmare och mer instabilt vilket resulterar i översvämningar och torka. Färskvattnet minskar på grund av smältande glaciärer och överuttag av grundvatten. Matjorden eroderas. Skogar skövlas för att möta växande befolkningars jakt på mat. Haven utfiskas av samma anledning. Olja, vissa metaller och fosfor sinar (så småningom) på grund av ökande uttag för att möta ökande konsumtion till en ökande befolkning med allt större plånbok och obegränsat begär.

Vi har helt enkelt nått planetens gränser och det är dags att förbereda oss för ett liv med sämre fysiska resurser och allmänt försämrade villkor än de vi vuxit upp med och har tagit för givna. Planeten är full, ekosystemen degraderade och befolkningen växer. Det är dags att kavla upp ärmarna och göra oss oberoende av fossil energi, att reparera skadorna på miljön och att lösa fattigdomen i världen, inte att fråga efter fler prylar och åka på långsemester till Thailand.

Detta har vi inte fått lära oss i skolan eller av våra ledare, som låtsas att tillväxten efter kriget och människans expansion på planeten kan fortsätta i all oändlighet. Men vi är nästan alla medskyldiga till denna mörkläggning. Kanske har vi inte haft klarsynen eller modet att ta upp ett så laddat och oroande ämne, eller så har vi varit så upptagna med den egna kampen för dagen att vi inte observerat allvaret i det som händer utanför den egna lilla täppan.

Mörkläggning

Det är denna mörkläggning – Den stora förnekelsen – som bokens titel syftar på och som författarna vill genomlysas. Bättre lärare kan vi knappast få: Johan Rockström, chef för internationellt kända forskningsinstitutet Stockholm Environment Institute (SEI) och Stockholm Resilience Center, samt Anders Wijkman, tidigare riksdagsman och EU politiker med mångårig erfarenhet av energi, miljö och humanitära frågor samt tidigare chef för Svenska Röda Korset och Svenska Naturskyddsföreningen.

Johan Rockström ger den vetenskapliga tyngden och djupet i diskussionerna, Anders Wijkman bidrar särskilt med kunnande om människans relationer till varandra och hur vi organiserar oss inför olika uppgifter, det vill säga politik och ekonomi.

Boken börjar med en inledning om det begränsade utrymmet för liv här på jorden, och särskilt för

mänskligt liv. För att överleva måste vi hushålla med de resurser vi har och framförallt, sluta försämra naturresursbasen som vi lever av. Detta gäller skog, jordbruksmark, våtmarker, sjöar, haven med marint liv, och inte minst, klimatet.

Här konstateras, med referenser till senaste forskningen, att denna kunskap läggs åt sidan beroende på den mänskliga naturens ovilja att ta till sig det som inte passar in i hennes världsbild och på att kunskaperna ifrågasätter vårt nuvarande ekonomiska system. Författarna förespråkar därför en förändrad utbildning, speciellt i ämnet ekonomi, och deras bok ger ett bra bidrag därtill.

Vi kan inte vänta

I bokens inledning presenterar de också sig själva och ger en översikt av klimatförhandlingarna i Köpenhamn 2009 – sedda från insidan av författarna själva—och i Cancun, Mexiko 2010.

Denna översikt lär oss att utsikterna för ett världsomfattande klimatavtal är nästan obefintliga på grund av att fattigare länder vill ha vad vi har men inget rikt land vill få det sämre genom att dela med sig (i den mån de kan efter finanskrisen 2008). Men de menar att det finns andra vägar att gå, nämligen för olika aktörer (nationer, kommuner, företag, och så vidare) att förbereda sig så gott man kan genom åtgärder som ger vinster hemma oavsett vad andra gör, till exempel energisparåtgärder och omställning till förnybar energi.

Resurser till 9 miljarder

Efter inledningen marscherar vi in på djupa vatten med kapitel som tar upp olika aspekter av människans nuvarande och framtida sats. Här har man mycket att grunna på, många samband och komplexiteter att smälta – allt välskrivet, förståeligt och intressant även för den som tidigare har intresserat sig för dessa ämnen.

Referenserna är till kända internationella rapporter såsom Sternrapporten, Millenium Ecosystem Assesment (FN:s rapport om naturresursernas tillstånd år 2005) med flera, liksom till aktuella böcker av framstående tänkare och forskare. Den som vill gå djupare kan läsa dessa men får här ett smakprov av det tankemässiga innehållet i referenserna, med kommentarer av Johan Rockström och Anders Wijkman, som sätter in idéerna i sitt sammanhang.

Författarna är sakliga och neutrala i sin framtoning men upplyser om de obehagliga sanningar, såsom att vi behöver ett helt nytt energiförsörjningssystem, en ny ekonomisk modell, ett nytt internationellt samarbete (FN är inte skapat för global resursövervakning) och en stabil världsbefolkning – och allt detta illa kvickt!

Johan Rockström och Anders Wijkman har inte alla svaren men presenterar problemen klart och tydligt så att vi själva kan börja leta efter de nya, kreativa lösningar som behövs. De gör klart att det globala systemet som vi har i dag inte håller mycket längre till, ingen vet vad som kan hända när ekosystem kollapsar (såsom fiskbestånden), resurserna tar slut (såsom färskvatten) eller när oljan blir en ständigt dyrare bristvara.

Risker som sällan tas upp

Ett kapitel om risktagande är värt att nämnas speciellt eftersom risk så sällan tas upp i miljö- och klimatsammanhang. Det är nämligen så att vi som individer och i politik är extremt riskskygga och betalar enorma summor både privat och kollektivt, för att undvika stora risker.

Men i miljö- och klimatsammanhang agerar vi som om det inte gällde oss. Klimatmålet 2 graders uppvärmning som alla talar om visar sig innebära mer än 50 procents risk att det blir varmare än 2 grader (till exempel 3-4-5-6 grader), vilket kan leda till helt oförutsedda, snabba och katastrofala konsekvenser för mänskligheten. ”Vem skulle sätta sig i ett flygplan där piloten informerar passagerarna att risken för en krasch är 50 procent”, frågar författarna, och utvecklar resonemanget vidare. Många forskare talar om 1,5 grader som ett rimligare, säkrare mål.

Tillväxt leder fel

Tillväxtekonomin kommer upp i praktiskt taget varje kapitel (energi, jordbruk, vatten, befolkning och så vidare). Detta tas också upp till särskild diskussion och analys i två egna kapitel. Det finns naturligtvis hela böcker nyutkomna i ämnet, till exempel Tim Jacksons *Välfärd utan tillväxt*, men Johan Rockström och Anders Wijkman ger en god översikt som passar väl in i boken eftersom det är vårt sätt att organisera oss—vårt socioekonomiska system—som leder oss in i de problem vi nu sitter med.

”Vi behöver ekonomisk tillväxt för att lösa miljöproblemen”, säger politiker och ekonomer med dagens nyspråk. Problemet blir lösningen och är därmed borta! Återigen kommer författarna inte med någon allomfattande lösning utan konstaterar att fortsatt materiell tillväxt oundvikligen leder till katastrof—när och hur säger de inte, men vi förstår att akuta problem föreligger redan nu (i många böcker och artiklar talas det till exempel om ett fönster på 5 eller 10 år innan vi måste agera).

Behovs en revolution

Johan Rockström och Anders Wijkman konstaterar att det behövs en revolution i hur vi organiserar oss, men lämnar åt andra – och framtiden – att komma med den.

Nog kommer det ta tid och mångas hjärnor och en hel del experimenterande att komma på bättre system (se www.steg3.se för många som håller på med detta). Man byter inte ut ett ekonomiskt system över en natt, även när man har en modell att gå efter – se bara vad som hände när kommunism både infördes och avskaffades i olika länder och allt lidande och kaos som följde. Vi har idag ingen ny och bättre modell att gå efter – men många delförslag – så vi får väl ta steg som verkar i rätt riktning, till exempel koldioxidskatt, skatter på icke förnybara resurser, och annat som författarna tar upp i boken.

De sista kapitlen vill väcka hopp och föreslå just riktningar mot lösningar. I en kurs fungerar dessa kapitel kanske som en bra övergång och inledning till nästa kurs, om specifika åtgärder (till exempel om energisystem, jordbruk, u-hjälp, skattepolicy med mera). Men för den som läser boken på egen hand kan det kanske kännas lite tomhäft när man kommer till sista sidan. Man är nu så väl medveten om allt som står och väntar på att rättas till och göras...uppgiften är ju enorm!

Två olösta problem

Vill man önska sig förbättringar i kommande utgåvor så kunde boken kanske ta upp mer om biologisk mångfald – mångfaldens förstärkande funktioner i ekosystemet behöver förklaras, för att man riktigt ska förstå varför arter och ekosystem ska skyddas. Därtill behövs mer diskussion om arbete och arbetslöshet i en ekonomi med mindre olja, mindre energi och mindre materiell omsättning. Vad ska vi göra med all vår tid om vi inte ska producera prylar, inte köra lika mycket bil och inte flyga så mycket (som ju förstör planeten)? För det sistnämnda kan lärare och kursledare finna god hjälp i boken *Keynes barnbarn* av Christer Sanne, 2007.

Johan Rockström och Anders Wijkman ger en gedigen genomgång av framtidens ramar och utsikter. Framtiden blir inte som förr. Vi får vara kluriga, uppfinningsrika och förändringsöppna om vi vill behålla planetens produktivitet, såväl som dess skönhet, och försäkra oss om en överlevnad med det goda i behåll. Detta kommer inte gratis med en krympande resursbas och en expanderande befolkning.

Archie Duncanson, Täby, augusti 2011

Not: För den som inte har tid att läsa boken i sin helhet finns den 15 sidiga artikeln *Vi kan inte förhandla med Naturen* skriven av Rockström och Wijkman 2009. Den innehåller många av huvudteman i boken (resurs- och tillväxtproblematiken, planetens gränser, mm):
http://www.tallbergfoundation.org/Portals/0/Documents/25NOV_lowres.pdf

Citat ur boken *Den stora förnekelsen*:

(sidnummer i första upplagan mars 2011)

”Finanskrisen är en systemkris och måste tacklas som sådan.” (s 38)

”Befolkningar växer. Ekonomier växer. Problemet är bara att jorden inte växer.” (s 69)

”Människan är på kollisionskurs med naturen.” (s 21)

”Frågor om klimat, ekosystem, naturresurser och tillväxten i ekonomin [kan] inte behandlas separat. De hänger samman och måste hanteras som en helhet.” (s 67)

”Lägger man ihop [Köpenhamns löften om minskningar till 2020] inser man snabbt att chansen är lika med noll att klara målet att inte överstiga 2 grader.” (s 59)

Om tillväxt: ”En modell som fungerade väl för en befolkning på en eller två miljarder människor...är inte automatiskt gångbar i framtiden.” (s 36).

”På lång sikt krävs radikalt nya tankar på hur samhället ska vara organiserat. (s 233)

”En helt ny typ av politik måste utvecklas.” (s 237)

”[Koldioxid]minskningar är ett led i en helt nödvändig omställning—en industriell revolution—och därmed en investering i en mer önskvärd samhällsutveckling.” (s 243)

”Välfärden på jorden är helt beroende av stabiliteten och kapaciteten hos de biofysiska systemen.” (s 73)

”Vi hotar vår välfärd när vi utmanar världens ekosystem.” (s 41)